

АНОТАЦІЯ

Войт О.С. Стратегічні вектори розвитку ринку органічної харчової продукції в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – «Суспільні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 Економіка. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. - Миколаїв. 2021.

Дисертацію присвячено формуванню теоретико-методичних і прикладних засад стратегічного розвитку ринку органічної харчової продукції в Україні, що дозволяє оптимізувати процеси розробки національних, регіональних та галузевих стратегій соціально-економічного розвитку.

Проаналізовано сучасний стан розвитку ринків аграрної та продовольчої продукції. Встановлено, що ВВП України за 2020 рік становило 156 млрд дол. США, у структурі ВВП сектору АПК належить 17%, 5% населення України зайняті у аграрному секторі. Агропродовольча сфера займає лівову частку у експорті України, яку оцінюють у 45%. Україна володіє 41, 3 млн гектарів сільськогосподарських угідь, із яких 32,7 гектарів належить ріллі, а загальний відсоток розораності земель становить 54%. Проаналізовано рейтинги регіонів України за основними показниками агропродовольчої сфери.

Встановлено, що Україна переймає передові європейські стратегічні орієнтири з чітко визначеними пріоритетами та інструментами реалізації. Такий досвід втілює в собі Спільна аграрна політика ЄС (САП), як окремий імператив європейської економічної політики. САП (Common Agricultural Policy, CAP) чітко враховує тенденції змін навколишнього середовища та впливу людської діяльності на якість життя самого населення. Концептуально САП чітко визначає мету, яка полягає у забезпеченні продовольчої безпеки країн ЄС та три принципи (ринкова єдність, фінансова солідарність та пріоритетність країн-резидентів). Основні орієнтири САП, які побудовані на збалансованому поєднанні державних важелів управління, ринкових механізмів та цілей сталого розвитку, повинна втілювати і Україна, оскільки планує вступати до ЄС та тісно співпрацює з країнами ЄС у агропродовольчій сфері.

Доведено, що для популяризації сталої та кліматично відповідальної системи господарювання важливими інструментами виступають заходи стимулювання досліджень в напрямку розробки інноваційних технологій ведення органічного виробництва та підвищення рівня поінформованості виробників та споживачів стосовно важливості органічної продукції. У напрямку популяризації та поширення органічного виробництва і споживання в Україні, важлива роль належить державі, зокрема, державним закупівлям, як прикладу переорієнтації на здоровий спосіб харчування та життя. Окрім того, важливою є державна підтримка органічних товаровиробників. Наприклад, запровадження державних механізмів стимулювання, зацікавлення та фінансової підтримки учасників агропродовольчого органічного ринку.

На підставі проведеного кореляційного аналізу основних характеристик ринку органічної продукції доведено, що експорт органічної продукції, на сьогоднішній день виступає основним стимулюючим фактором для розвитку органічного ринку України і збільшення кількості товаровиробників органічної продукції. Такий висновок у поєднанні із низьким рівнем поінформованості товаровиробників і споживачів стосовно важливості, необхідності і доцільності переходу на органічний спосіб господарювання та життєдіяльності, ставить першочергове завдання перед урядом України, органами місцевої влади та самоврядування стосовно популяризації органічного способу господарювання та життєдіяльності, адже не зовнішній ринок має стимулювати наших громадян піклуватися про своє здоров'я та здоров'я майбутніх поколінь, а внутрішня свідомість та переконання.

Визначено, що під економічним механізмом стимулювання розвитку ринку органічної харчової продукції слід розуміти інтегральну систему взаємодії суб'єктів господарювання на ринку органічної харчової продукції разом із логістично-складським господарством та аграрним органічним ринком на основі нормативно-правового забезпечення та інституціональних утворень (кластерів, кооперативів, асоціацій), яка володіє певними методами (фіскальні, бюджетні, консультативно-інформаційні, майнові), використовує характерні інструменти («справедлива ціна», інвестиції, інновації, підвищення рівня

поінформованості стосовно доцільності виробництва та споживання органічної продукції), дотримується встановлених принципів (відповідність потребам теперішнього і майбутнього поколінь, збалансованість використання та відновлення природних ресурсів, компетентність, ефективність співпраці, відповідальність, надійність та об'єктивність) й відповідає цілям сталого розвитку.

Обґрунтовано, що розвитку аграрного виробництва в Україні значно сприяла б розробка та затвердження державної стратегії розвитку органічного виробництва як інтегрованої складової розвитку агропромислового комплексу. Наявність державної стратегії дозволило б в одному документі інтегрувати наявний потенціал, проблеми та перспективні шляхи їх вирішення, запровадити дієві механізми регулювання ринку органічної продукції, та стимулюванню розвитку цілого сегменту економіки, що об'єднував би учасників всіх бізнес-процесів, що задіяні в ланцюгах створення вартості у відповідності до потреб споживачів. Чітко визначена стратегія також забезпечила би необхідну ясність для суспільства щодо правил та діяльності, пов'язаних з органічним сільським господарством, функціонуванням ринку органічної продукції, що створювало б підґрунтя для зростання довіри до сектору та залучення додаткових інвестицій.

У роботі сформульовано власне бачення стратегії розвитку органічного виробництва під якою запропоновано розуміти інтегровану стратегію досягнення цілей сталого розвитку агропромислового комплексу на основі державного сприяння формуванню, реалізації та відтворення повного циклу сільськогосподарського виробництва органічної продукції із урахуванням власного природного, трудового, наукового та економічного потенціалу регіонів України а також затверджених екологічних стандартів, що відповідають основним нормам, прийнятим у країнах ЄС.

Обґрунтовано концептуальні засади та відповідну модель стратегічного управління розвитком органічного ринку згідно якої, стратегія розвитку органічного ринку постає інтегрованою складовою стратегії розвитку АПК (як одна із стратегічних альтернатив), національної економічної стратегії (є одним з шляхів забезпечення у тому числі економічної безпеки), стратегії ЗЕД

(оскільки експорт та імпорт екологічної органічної продукції виступає важливою складовою позиціонування України на зовнішніх ринках, зокрема ринку продовольства ЄС) та в загальному забезпечуватиме досягнення цілей сталого розвитку. Визначено та охарактеризовано забезпечуючі стратегії, що включають: організаційну, продуктову, ринкову та інвестиційну складові.

Підкреслено, що стратегія розвитку органічного виробництва повинна знайти відображення в стратегіях соціально-економічного розвитку регіонів України, зокрема окремих територій як альтернативний напрям забезпечення конкурентоспроможності, підвищення якості життя сільського населення, розвитку депресивних територій та один з альтернативних шляхів економічного зростання. Особливої актуальності набуває формування та реалізація стратегії розвитку органічного виробництва в умовах децентралізації для ОТГ в яких переважає сільське населення.

З метою удосконалення процесів розроблення стратегії розвитку органічного виробництва на регіональному рівні а також на рівні окремих об'єднаних територіальних громад запропоновано методичні підходи, використання яких дозволить здійснити порівняльний аналіз потенціалу регіонів щодо виробництва органічної продукції, виділити кластери з найбільш оптимальними умовами для розвитку, і, відповідно, інвестування даного напрямку агробізнесу, створити методичний базис для прийняття рішень та порівняння стратегічних альтернатив. Пропоновані методичні підходи ґрунтуються на застосуванні інструментарію кластерного та рейтингового аналізу регіонів на основі їх потенціалу у сфері виробництва органічної продукції і передбачають відповідний алгоритм оцінювання, математичний інструментарій та стратегічні альтернативи за всіма варіантами даних отриманих у процесі розрахунків.

У відповідності до запропонованих методичних підходів здійснено оцінку потенціалу регіонів України у сфері виробництва органічної продукції, сформовано їх рейтинг та сформульовано основні стратегії. За результатами проведених розрахунків у секторі найбільш оптимальних умов для розвитку виробництва органічної продукції станом на кінець 2019 року опинилася

Київська, Одеська та Черкаська області. Для вказаних регіонів доречною є стратегія формування регіональної моделі органічно-орієнтованого багатопрофільного сільського господарства. Це створить передумови для органічних харчових виробництв, органічного тваринництва та суміжних секторів екологічно-орієнтованих видів економічної діяльності. Можливий розвиток інноваційної складової для впровадження проектів СМАРТ-спеціалізації. Сектор з найменш сприятливими умовами у контексті проведеного аналізу об'єднує Сумську та Івано-Франківську області, де наявний потенціал, а також його структура не дозволяє здійснювати комплексний перехід господарств до органічних технологій виробництва сільськогосподарської продукції. В інших регіонах варто застосовувати комбіновані стратегії.

У якості найбільш релевантного чинника розвитку органічного сільського господарства у регіонах виступає їх потенціал, під яким у роботі розуміється сукупність ресурсів, досвіду а також екологічних умов, що формують комплексну базу, яка сприятиме розвитку органічного типу господарювання в аграрній сфері та забезпечить конкурентні переваги виробникам органічної продукції у даному регіоні як альтернатива інтенсивному типу сільського господарства. Для оцінювання потенціалу територій запропоновано систему показників, що ідентифікують ресурси, екологічні умови та досвід а також індикаторів їх оцінки з урахуванням доступних даних з відкритих джерел.

На основі проведеного аналізу систематизовано основні бар'єри виробництва органічної продукції та розширення внутрішнього та зовнішнього ринку її реалізації, серед яких виділено такі групи: адміністративні, фінансові, технологічні та ринкові. Визначено фактори їх формування, вплив на суб'єктів аграрного бізнесу та наслідки для галузі в цілому. Обґрунтовано, що вирішення проблем щодо зниження бар'єрів проникнення та успішного функціонування на ринку органіки потребує ефективних рішень та їх адміністрування на трьох рівнях (державному, регіональному та рівні підприємств) кожний з яких створює передумови та знижує рівень невизначеності для попереднього. Визначено основні завдання, що повинні

бути реалізовані на кожному рівні для забезпечення синергічного ефекту у контексті досягнення довгострокових цілей та пріоритетів розвитку ринку органічного виробництва в Україні.

Реалізація стратегічних ініціатив уряду, що має на меті збільшити обсяги виробництва та частку органічної продукції в структурі АПК, розширити площі сертифікованих органічних земель, розвивати внутрішній ринок та нарощувати експортні потужності, окрім визначених цілей та загальних стратегій потребує створення відповідних підсистем, насамперед інституційного, фінансового, інформаційного, ресурсного й інфраструктурного та кадрового забезпечення. Вказані підсистеми наразі перебувають на етапі становлення, а їх удосконалення полягає у формуванні системи відповідних механізмів, що координуватимуть, спрямовуватимуть та стимулюватимуть реалізацію стратегій у контексті забезпечення основних державних пріоритетів у сфері органічного виробництва і розподілу.

Ключові слова: стратегія, ринок органічної продукції, органічна харчова продукція, СМАРТ-спеціалізації, агропродовольча сфера.

ANNOTATION

Voit O.S. Strategic vectors of development of the organic food market in Ukraine. - Manuscript. Reception for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 - "Social and Behavioral Sciences" in the specialty 051 Economics. Mykolayiv National University named after V.O. Sukhomlinsky. - Mykolaiv. 2021.

The dissertation is devoted to the formation of theoretical and methodological and applied principles of strategic development of the organic food market in Ukraine, which allows to optimize the development of national, regional and sectoral strategies of socio-economic development.

The current state of development of agricultural and food markets is analyzed. It is established that Ukraine's GDP in 2020 amounted to 156 billion dollars. USA, in the GDP of the agro-industrial sector is 17%, 5% of Ukraine's population employed in the agricultural sector. The agri-food sector occupies the lion's share of Ukraine's exports, which is estimated at 45%. Ukraine owns 41.3 million hectares of agricultural land, of which 32.7 hectares are arable land and the total percentage of plowed land is 54%.

The ratings of the regions of Ukraine according to the main indicators of the agri-food sphere are analyzed. It is established that Ukraine is adopting advanced European strategic guidelines with clearly defined best parameters and implementation tools. This experience is embodied in the EU's Common Agricultural Policy (CAP) as a separate imperative of European economic policy. The Common Agricultural Policy (CAP) is clearly in a trend of changing environment and the impact of human activities on the quality of life of the population. Conceptually, the CAP clearly defines the goal that is to ensure the food of the EU and the three principles (market unity, financial solidarity of security and optimality of the resident country).

The main guidelines of the CAP, which are based on a balanced combination of government levers, market mechanisms and goals of sustainable development, must be implemented and Ukraine plans to join the EU and join the EU in the agri-

food sector. It is proved that in order to promote a sustainable and responsible system of economy, research activities are stimulated by tools in the areas of developing innovative technologies for organic production and raising awareness of consumers and consumers about the value of organic products. In the distribution and dissemination of organic production and consumption in Ukraine, the state has become an important role, in particular, public procurement, as an example of the reorientation to a healthy diet and lifestyle.

This is, importantly, government support for organic producers. For example, the introduction of state mechanisms to stimulate demand and financial support for participants in the agri-food organic market. Based on the correlation analysis of the main characteristics of the organic market, it is proved that the export of organic products today is the main stimulus for the development of the organic market of Ukraine and increase the production of organic products. This conclusion is combined with a low level of awareness of producers and consumers about the importance, needs and feasibility of the transition to an organic system of management and life, to set a priority for the Government of Ukraine, local authorities and self-government given the organic way of life to stimulate our citizens to take care of their health and the health of future generations, and inner consciousness and beliefs.

It is determined that the economic mechanism of stimulating the development of the organic food market should be understood as an integrated system of interaction of economic entities in the organic food market together with logistics and agricultural and agricultural market based on regulatory and legal support and institutional entities (clusters, cooperatives, associations), which has certain methods (fiscal, budget, advisory, property), uses typical tools ("fair price", investment, innovation, awareness of the feasibility of production and consumption of organic products), adheres to established principles (compliance with needs) present and future generations, balanced use and restoration of natural resources, competence, efficiency of cooperation, responsibility, reliability and objectivity) and meets the goals of sustainable development.

It is substantiated that the development and approval of the state strategy for the development of organic production as an integrated component of the development of the agro-industrial complex would significantly contribute to the development of agricultural production in Ukraine. The existence of a state strategy would allow integrating the existing potential, problems and promising ways to solve them in one document, introduce effective mechanisms for regulating the organic market, and stimulate the development of an entire segment of the economy that would unite participants in all business processes involved. value in accordance with the needs of consumers. A well-defined strategy would also provide the necessary clarity for society on the rules and activities related to organic agriculture, the functioning of the organic market, which would create a basis for increasing confidence in the sector and attracting additional investment.

The paper formulates its own vision of the strategy of organic production, which is proposed to mean an integrated strategy of sustainable development of the agro-industrial complex on the basis of state assistance in the formation, implementation and reproduction of the full cycle of organic production, taking into account own natural, labor, scientific and economic potential also approved environmental standards that meet the basic standards adopted in the EU.

Conceptual principles and the corresponding model of strategic management of organic market development are substantiated, according to which the organic market development strategy is an integrated component of agro-industrial development strategy (as one of the strategic alternatives), national economic strategy (is one of the ways to ensure economic security). (as the export and import of organic organic products is an important component of Ukraine's position in foreign markets, including the EU food market) and in general will ensure the achievement of sustainable development goals. Defining strategies have been identified and characterized, including: organizational, product, market and investment components.

It is emphasized that the strategy of organic production development should be reflected in the strategies of socio-economic development of regions of Ukraine, including individual territories as an alternative direction of competitiveness, improving the quality of life of rural population, development of depressed areas and

one of the alternative ways of economic growth. The formation and implementation of a strategy for the development of organic production in the context of decentralization for OTG in which the rural population predominates is especially important.

In order to improve the development of strategies for the development of organic production at the regional level and at the level of individual united territorial communities, methodological approaches are proposed, the use of which will allow comparative analysis of regional potential for organic production, identify clusters with optimal conditions for development, and, accordingly, investing in this area of agribusiness, create a methodological basis for decision-making and comparison of strategic alternatives. The proposed methodological approaches are based on the application of cluster and rating analysis of regions based on their potential in the field of organic production and provide an appropriate evaluation algorithm, mathematical tools and strategic alternatives for all variants of data obtained in the calculation process.

In accordance with the proposed methodological approaches, the potential of the regions of Ukraine in the field of organic production was assessed, their rating was formed and the main strategies were formulated. According to the results of calculations in the sector of the most optimal conditions for the development of organic production as of the end of 2019 was Kyiv, Odessa and Cherkasy regions. The strategy of forming a regional model of organically oriented multidisciplinary agriculture is appropriate for these regions. This will create the preconditions for organic food production, organic livestock and related sectors of environmentally oriented economic activities. The development of an innovative component for the implementation of SMART-specialization projects is possible. The sector with the least favorable conditions in the context of the analysis combines Sumy and Ivano-Frankivsk regions, where the existing potential and its structure does not allow for a comprehensive transition of farms to organic technologies for agricultural production. In other regions, combined strategies should be used.

The most relevant factor in the development of organic agriculture in the regions is their potential, which means a set of resources, experience and

environmental conditions that form a comprehensive base that will promote the development of organic farming in the agricultural sector and provide competitive advantages to organic producers. in this region as an alternative to the intensive type of agriculture. To assess the potential of the territories, a system of indicators has been proposed that identify resources, environmental conditions and experience, as well as indicators for their assessment, taking into account available data from open sources.

Based on the analysis, the main barriers to the production of organic products and the expansion of the domestic and foreign markets for its implementation are systematized, among which the following groups are identified: administrative, financial, technological and market. The factors of their formation, the impact on the subjects of agrarian business and the consequences for the industry as a whole are determined. It is substantiated that solving the problems of reducing barriers to penetration and successful functioning in the organic market requires effective solutions and their administration at three levels (state, regional and enterprise level), each of which creates preconditions and reduces uncertainty for the former. The main tasks to be implemented at each level to ensure a synergistic effect in the context of achieving long-term goals and priorities for the development of the organic production market in Ukraine are identified.

Implementation of the government's strategic initiatives aimed at increasing production and the share of organic products in the agro-industrial complex, expanding the area of certified organic land, developing the domestic market and increasing export capacity, in addition to defined goals and general strategies information, resource and infrastructure and staffing. These subsystems are currently in the process of formation, and their improvement is to form a system of appropriate mechanisms that will coordinate, guide and stimulate the implementation of strategies in the context of ensuring the main state priorities in the field of organic production and distribution.

Key words: strategy, organic products market, organic food products, SMART specializations, agri-food sphere.